

ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶ RA TAVUSH MARZ

Մարզկենտրոնը՝ ք. Իջևան	Marz centre Ijevan town
Տարածաշրջանները՝ Իջևան, Տավուշ, Նոյեմբերյան, Դիլիջան	Territories Ijevan, Tavush, Noyemberyan, Dilijan
Քաղաքները՝ Իջևան, Նոյեմբերյան, Այրում, Բերդ, Դիլիջան	Towns Ijevan, Noyemberyan, Ayrum, Berd, Dilijan

Տարածքը Territory	2704 քառ.կմ sq. km
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը Territory share of the marz in the territory of RA	9.1%
Քաղաքային համայնքներ Urban communities	5
Գյուղական համայնքներ Rural communities	57
Քաղաքներ Towns	5
Գյուղեր Villages	62
Բնակչության թվաքանակը 2011թ. հունվարի 1-ի դրությամբ Population number as of January 1, 2011	134.6 հազ.մարդ ths. persons
այդ թվում՝ / including:	
քաղաքային urban	52.7 հազ.մարդ ths. persons
գյուղական rural	81.9 հազ.մարդ ths. persons
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը, 2010թ. Share of marz population size in RA population size, 2010	4.1%
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of urban population size	39.2%
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր Agricultural land	112115 հա ha
այդ թվում՝ վարելահողեր including: arable land	25415 հա ha

ՀՀ Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Մարզը հարավ-արևելքում և հարավում սահմանակից է ՀՀ Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում՝ ՀՀ Լոռու մարզին և պետական սահմանով՝ Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում՝ Ադրբեջանին:

RA Tavush marz is situated in the north-eastern part of the Republic of Armenia. In the South-East and South the marz borders with RA Gegharqunik and Kotayk marzes, in the West it borders with RA Lori marz and Georgia, in the North and East – Azerbaijan.

Մարզի կենտրոնով դեպի հյուսիս-արևելք հոսում է Աղստև գետը: Ծովի մակարդակին ամենամոտ կետը (ՀՀ ռելիեֆի ամենացածր կետը) գտնվում է Դեբեդավան գյուղի մոտ՝ 390մ, ամենաբարձր կետը Միափորի լեռնաշղթայի Մուրղուզ լեռն է՝ 2993 մ :

ՀՀ Տավուշի մարզը տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Գտնվում է ՀՀ չափավոր խոնավ տարածաշրջանում: Արևափայլքի տարեկան տևողությունը 1900-2000 ժամ է: Ամառները լինում են տաք, ձմեռները՝ մեղմ: Գետերը պատկանում են Կասպից ծովի (Կուր գետի) ավազանին և սնվում են հալոցքային, ստորերկրյա և անձրևային ջրերից: Բնական լիճը՝ Դիլիջանի մոտ գտնվող Պարզ լիճն է: Այստեղ են գտնվում Ջողազի, Հախումի, Տավուշի, Այգեձորի և Իջևանի արհեստական ջրամբարները:

Մարզի ընդհանուր մակերեսի 40.3%-ը զբաղեցնում են խառն անտառները, որոնք աչքի են ընկնում բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանությամբ: Բնության նախաստեղծ վիճակի պահպանության, առավել հարստացման և տեղական պայմաններում նոր տեսակների ստացման նպատակով Աղստևի ավազանում ստեղծված են Դիլիջանի պետական արգելոցը և Իջևանի անտառային այգին (դեղորայքարկը): Մարզի և հատկապես Աղստևի հովտի բնակլիմայական պայմանները (մեղմ կլիմա, թըթվածնով հարուստ լեռնային մաքուր օդ, հանքային բուժիչ ջրեր, անտառներ, դեղաբույսերով հարուստ լեռնաշխարհ)չափազանց նպաստավոր են բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային տուրիզմի զարգացման համար:

Մարզը համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը,կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը:

Մարզի կենտրոնով է անցնում Հյուսիսային Կովկաս-Թբիլիսի-Երևան գազատարը: Մարզով ձգվում են 146 կմ միջպետական, 253 կմ հանրապետական նշանակության ճանապարհներ: Աղստևի ձորով է անցնում Իջևան-Հրազդան երկաթուղու 70 կմ-ոց հատվածը: Հյուսիսային սահմանի երկայնքով, Դեբեդի ափով անցնում է Երևան-Թբիլիսի երկաթուղու 7 կմ-ոց հատվածը:

2010թ.-ին Տավուշի մարզի **տնտեսության** հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- արդյունաբերություն՝ 0.7 %,
- գյուղատնտեսություն՝ 4.4 %,
- շինարարություն՝ 2.8 %,
- մանրածախ առևտուր՝ 1.1%,
- ծառայություններ՝ 0.8 %:

Մարզը հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ճյուղեր են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբուծությունը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Ծրագրեր են իրականացվում պտղատու այգիների վերականգնման ուղղությամբ: Վերջին տարիների զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը:

Aghstev river flows to the south-east through the **marz** centre. The nearest point to the sea level (the highest point of RA relief) is situated near the Debedavan village (390m), the highest point - Murghuz mountain (2993 m) of Miapori mountain range.

RA Tavush marz is extended on the external line of Small Caucasus mountain ranges (Virahayots, Gugarats and Miapor mountains) and is situated in the moderate damp region of the Republic of Armenia. Annual duration of the sun radiance is 1900-2000 hours. Summers are warm, winters - mild. Rivers belong to the Caspian sea (Kur river) basin and live on thawed, underground, rainy waters. The natural lake is Parz lake that is situated near the Dilijan. Joghaz, Hakhum, Tavush, Aygedzor and Ijevan reservoirs were situated here too.

The marz nature is wonderful. Mixed forests comprise 40.3% of total surface that are striking by variety of fauna and flora, incomparable monuments of natural inheritance. Dilijan state preservation and Ijevan forest garden (arboretum) have been created in the Aghstev basin with a purpose of keeping the situation created by nature, more enrichment and receiving new kinds in local conditions. Climatic conditions (mild climate, mountainous clear air rich with oxygen, mineral medicinal waters, forests, mountainous land rich with herbs) of marz and, in particular, Aghstev valley are extremely favourable for the organization of population rest, recovery of health and promotion of international tourism.

The marz is comparatively poor with useful minerals. Bentonite clay, limestone, lithographic stone, dolomite, felsites are of marz importance. Aghstev river valley is rich with mineral waters that are bottle filled as well.

The Northern Caucasus-Tbilisi-Yerevan gas-bearer goes through the **marz** centre. 146 km interstate, 253 km of republican importance roads are extended through the marz. 70 km part of Ijevan-Hrazdan railway goes through the Aghstev gorge. 7 km part of Yerevan-Tbilisi railway goes through the Northern border lengthwise, Debed bank.

In 2010 the share of **economy** main branches of RA Tavush marz in total volume of correspondent branches of the republic comprised

- industry 0.7 %,
- agriculture 4.4 %,
- construction 2.8 %,
- retail trade 1.1 %,
- services 0.8 %.

Marz is pronounced agricultural districts of the republic. In animal husbandry the main branches are cow and pig breeding and in plant growing the most developed branches are grain and grape growing. Programs are implemented for recovering the orchards. During last years beekeeping develops too.

Մարզի **տնտեսության** առաջատար ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել զերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են արտահանվում գինիներ, հանքային ջուր, քարե և փայտե արտադրատեսակներ:

Բեռնաուղևորակաղարումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Մարզկենտրոն Իջևան քաղաքը (2010թ. տարեվերջին՝ 20.7 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 132 կմ հեռավորության վրա: Մարզի հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտրոնն է և տրանսպորտային հանգույցը: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է (մասնավորապես՝ փայտամշակումը, սննդամթերքի, հանքային ջրի և գինու արտադրությունը): Իջևան քաղաքը հայտնի է նաև գորգագործությամբ:

Դիլիջան քաղաքի (2010թ. տարեվերջին՝ 15.6 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 96 կմ է: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Լայն ճանաչում է ստացել «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջուրը:

Նոյեմբերյան քաղաքի (2010թ. տարեվերջին՝ 5.5 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 185 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի գյուղատնտեսությունը, որի հիմնական ուղղությունն անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունն է:

Այրում քաղաքի (2010թ. տարեվերջին՝ 2.4 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 205 կմ է: Այն կայարանամերձ քաղաք է, բնակչության հիմնական զբաղվածությունը մանրածախ առևտուրն է: Աշխատանքներ են տարվում Այրումի պահածոների գործարանի վերագործարկման ուղղությամբ:

Բերդ քաղաքի (2010թ. տարեվերջին՝ 8.5 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 186 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում զերակշռողը բազմաձյուղ գյուղատնտեսությունն է, որի մեջ առանձնանում են խոշոր և մանր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունը:

The main branch of **economy** of the marz is manufacturing. The food industry and woodworking continue to be a leading branches of industry. Wine, mineral waters, stone and wood products are exported to external markets.

Freight and passenger transportations in the marz are implemented by road transport.

RA Tavush marz centre is Ijevan town (in 2010 20.7 ths. inhabitants) The distance from Yerevan is 132 km. It is the administrative, industrial, education and cultural centre and transport junction of the whole north-eastern part. The main trend of town industry is manufacturing (particularly, woodworking, production of food, mineral water and wine). Ijevan town is also known by carpet making.

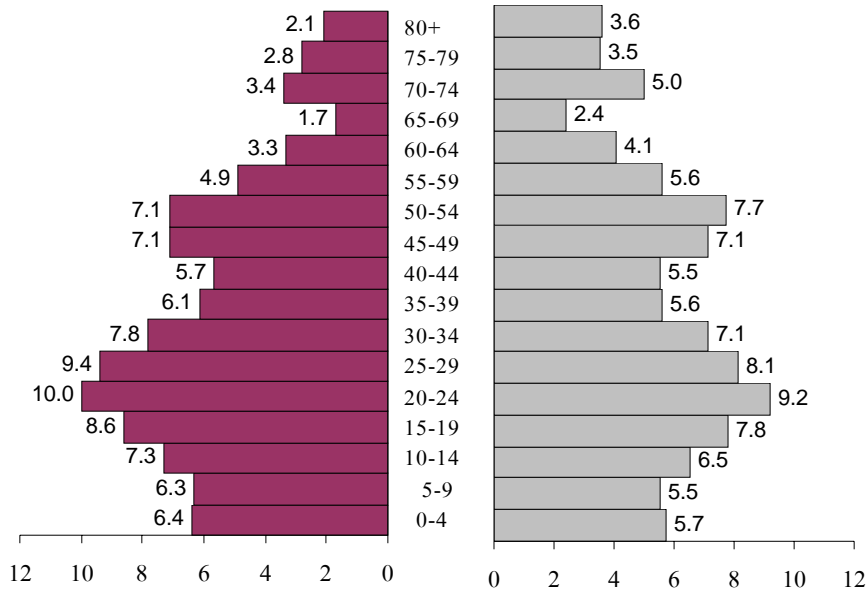
The distance of **Dilijan**, resort town from Yerevan is 96 km. Population comprised 15.6 ths. persons in the end of 2010. The main trend of town industry is manufacturing, in which the food and beverages production is separated. “Dilijan Frolova” mineral water has received wide recognition.

The distance of **Noyemberyan town** (5.5 ths. inhabitants in the end of the year 2010) from Yerevan is 185 km. Agriculture has an essential role in the town’s economic life, the main trend of which is field-crop cultivation and animal husbandry.

The distance of **Ayrum town** from Yerevan is 205 km (in the end of 2010 population number comprised 2.4 ths. inhabitants). The town is located near station, and the main job of population is retail trade.

The distance of **Berd town** (8.5 ths. inhabitants in 2010) from Yerevan is 186 km. The main trend of town economy life is multibranch agriculture, wich is separated by small cattle husbandry and field-crop cultivation.

ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԽՍԲԵՐԻ, 2011թթ. հունվարի 1-ի դրությամբ
 REZIDENT POPULATION BY AGE –SPECIFIC GRUPS, 2011 as of January 1

ՄԱՆՐԱԾԱԽ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ
 RETAIL TRADE UNITS

	Քանակը Number					
	2006	2007	2008	2009	2010	
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	862	864	993	1071	1066	Retail trade units, total
այդ թվում՝						<i>including</i>
խանութներ	447	446	560	652	651	shops
կրպակներ	361	372	393	380	379	kiosks
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	2	2	2	2	1	markets of agricultural produce
սպառողական ապրանքների շուկաներ	2	2	2	1	1	markets of consumer goods
առևտրի այլ օբյեկտներ	50	42	36	36	34	other trade units

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
 EDUCATIONAL INSTITUTIONS

	Քանակը Number					
	2006	2007	2008	2009	2010	
Պետական նախադպրոցական	44	43	43	43	45	State pre-school
Պետական հանրակրթական	82	80	81	81	81	State general educational
Ոչ պետական հանրակրթական	-	1	-	-	-	Non-state general educational
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	16	16	16	17	17	Music and art school youth creative (cultural) centre
Պետական նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) ուսումնական ¹	1	1	1	3	3	State preliminary vocational educational ¹

¹ Այստեղ և հետագայում՝ 2009 և 2010թթ. ցուցանիշներում ներառված են նաև այն միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները, որոնք իրականացնում են նախնական (արհեստագործական) ծրագիր:
 Here and hereinafter – the data for 2009 and 2010 also include those middle vocational educational institutions, which implement preliminary vocational program.

	Քանակը Number					
	2006	2007	2008	2009	2010	
Պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	6	6	6	6	6	State middle vocational educational
Ոչ պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	1	1	1	1	-	Non-state middle vocational educational
Պետական բարձրագույն ուսումնական	2	2	2	2	2	State higher educational

**ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ
URBAN COMMUNITIES**

Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը	Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը Population de jure number as of	
				2010թ. հունվարի 1-ի դրությամբ*, մարդ January 1*, 2010, people	2011թ. հունվարի 1-ի դրությամբ*, մարդ January 1*, 2011, people
Իջևան	Ijevan	ք. Իջևան	t. Ijevan	20574	20645
Բերդ	Berd	ք. Բերդ	t. Berd	8515	8528
Դիլիջան	Dilijan	ք. Դիլիջան	t. Dilijan	15614	15465
Նոյեմբերյան	Noyemberyan	ք. Նոյեմբերյան	t. Noyemberyan	5503	5504
Այրում	Ayrum	ք. Այրում	t. Ayrum	2389	2397

**ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ
RURAL COMMUNITIES**

	Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը** Population de jure number** as of	
				2010թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ January 1, 2010, people	2011թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ January 1, 2011, people
1	Ազատամուտ	Azatamut	•Ազատամուտ/Azatamut •Բարխուդարլա/Barkhudarla	2707	2757
2	Ակնաղբյուր	Aknaghbyur		435	431
3	Աղավնավանք	Aghavnavank		295	298
4	Աճարկուտ	Acharkut		186	184
5	Այգեհովիտ	Aygehovit	•Այգեհովիտ/Aygehovit •Կայան/Kayan	3437	3506
6	Այգեձոր	Aygedzor		2566	2512
7	Այգեպար	Aygepar		625	627
8	Աչաջուր	Achajur		4514	4541
9	Արծվաբերդ	Artsvaberd		3260	3259
10	Արճիս	Artchis		1078	1072
11	Բագրատաշեն	Bagratashen		2833	2858
12	Բաղանիս	Baghanis		804	828
13	Բարեկամավան	Barekamavan		418	383
14	Բերդավան	Berdavan		3287	3301
15	Բերքաբեր	Berkaber		526	532
16	Գանձաքար	Gandzakar		3541	3511
17	Գետահովիտ	Getahovit		2085	2090
18	Գոշ	Gosh		1154	1171
19	Դեբեդավան	Debedavan		636	617
20	Դեղձավան	Deghdzavan		237	276
21	Դիտավան	Ditavan		324	298
22	Դովեղ	Dovegh		577	565

	Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը** Population de jure number** as of	
				2010թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ January 1, 2010, people	2011թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ January 1, 2011, people
23	Ենոքավան	Enokavan		505	520
24	Զորական	Zorakan		1048	1051
25	Թեղուտ	Teghut		1437	1421
26	Իծաքար	Itsakar		307	310
27	Լճկաձոր	Lchkadzor		439	445
28	Լուսահովիտ	Lusahovit		392	401
29	Լուսաձոր	Lusadzor		699	707
30	Խաշտարակ	Khashtarak		1811	1828
31	Խաչարձան	Khachardzan	•Խաչարձան/Khachardzan •Գեղատափ/Geghatap •Ճերմակավան/ Tchermakavan	335	327
32	Ծաղկավան (Իջևանի տարածաշրջան)	Tsaghkavan (Ijevan region)		513	529
33	Ծաղկավան (Տավուշի տարածաշրջան)	Tsaghkavan (Tavush region)		967	954
34	Կիրանց	Kirants		286	278
35	Կոթի	Koti		2247	2232
36	Կողբ	Koghb		4372	4493
37	Հաղարծին	Haghartsin		3928	3898
38	Հաղթանակ	Haghtanak		1198	1190
39	Հովք	Hovk		392	393
40	Մոսեսգեղ	Mosesgegh		1998	1975
41	Նավուր	Navur		1156	1147
42	Ներքին Կարմիր աղբյուր	Nerkin Karmir aghbyur		1097	1088
43	Նորաշեն	Norashen		1728	1720
44	Ոսկեպար	Voskepar	•Ոսկեպար/ Voskepar •Ասկիպատ/Askipat	876	863
45	Ոսկեվան	Voskevan		1416	1431
46	Չինարի	Chinari		1256	1254
47	Չինչին	Chinchin		678	664
48	Չորաթան	Choratan		1047	1048
49	Պարավաքար	Paravakar		1749	1766
50	Պտղավան	Ptghavan		883	885
51	Ջուջևան	Jujevan		620	600
52	Սարիգյուղ	Sarigyugh		1237	1209
53	Սևքար	Sevkar		2053	2059
54	Վազաշեն	Vazashen		857	861
55	Վարագավան	Varagavan		671	660
56	Վերին Կարմիր աղբյուր	Verin Karmir aghbyur		1721	1714
57	Տավուշ	Tavush		1600	1673

**ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10 000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2010թ.
SOME SOCIAL INDICATORS OF DISTRICT COMMUNITY WITH
10 000 POPULATION IN RA TAVUSH MARZ, 2010**

	Ընդամենը Total	նրանցից՝ including:		
		կանայք ¹ women ¹	տղամարդիկ ¹ men ¹	
Բնակչությունը, մարդ	10000	5072	4928	Population, person
Ծնվածներ, մարդ	125	57	68	Births, person
Մահացածներ, մարդ	100	47	53	Deaths, person
Ամուսնություններ	45	X	X	Marriages
Ամուսնալուծություններ	5	X	X	Divorces
Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակմակերեսով, քառ.մ	33.0	X	X	Total area of housing stock provided per inhabitant, square metre
Կրթության ոլորտ. հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝				Education sphere, attendance to educational institutions, person
նախադպրոցական	180	92	88	pre-school
հանրակրթական	1215	598	617	general schools
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան-ստեղծագործական կենտրոններ	127	89	38	musical, art schools, creative centers for children
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	25	7	18	preliminary vocational
միջին մասնագիտական	63	26	37	middle vocational
բարձրագույն մասնագիտական	148	81	67	higher
Առողջապահության ոլորտ՝				Public health sphere
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	27503	annual attendance to polyclinic during the year (number of attendances)
Մարզիկներ, մարդ	49	9	40	Athletes, person
Զբաղվածներ, մարդ	3849	Employed, person
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-	of which - in Science establishments
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-	of which - doctors of Science
գիտության թեկնածուներ	-	-	-	candidates of Science
ուսուցիչներ	152	124	28	teachers
բժիշկներ	18	physicians
միջին բուժանձնակազմ	48	paramedical personnel
Գործազուրկներ /պաշտոնապես գրանցված/, մարդ	362	244	118	Unemployed /officially registered/ person
Սոցիալական ապահովության ոլորտ				Social insurance sphere
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1862	total pensioners/ as of the end of the year/ person
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	376	X	X	families that get poverty family benefit and one-time benefit
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում				Annual attendance during the year
գրադարան	22291	library
թատրոն	-	-	-	theatre
համերգ	-	-	-	concert
թանգարան	151	museum
Իրավական ոլորտ				Law sphere
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	38	X	X	total crimes, during the year
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	20	X	X	of which - not grave crime
միջին ծանրության	7	X	X	medium crime
ծանր	11	X	X	grave crime
առանձնապես ծանր	0.0	X	X	special grave crime

¹ Ցուցանիշները հաշվարկային են:
The indicators are accountable.